

Формування громадянської активності учнів в освітньому закладі

Автор: Даценко Вікторія Володимирівна

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ
ВІННИЦЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
КУ «МІСЬКИЙ МЕТОДИЧНИЙ КАБІНЕТ»
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «ГУМАНІТАРНА ГІМНАЗІЯ №1
ІМ. М. І. ПИРОГОВА ВІННИЦЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ»

ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ УЧНІВ В ОСВІТНЬОМУ ЗАКЛАДІ

Номінація «Позакласна та виховна робота»

Даценко Вікторі Володимирівна
Педагог-організатор
«спеціаліст»
тел. (068) 003-39-56

м. Вінниця

2020

Автор **Даценко Вікторія Володимирівна**, педагог-організатор комунального закладу «Гуманітарна гімназія №1 ім. М.І. Пирогова Вінницької міської ради»

Даценко В.В. Формування активної громадянської позиції учнів в освітньому закладі. Методичний посібник / В.В. Даценко. – Вінниця: ММК, 2020. 54с.

Рецензенти:

Воронецька В.В., заступник директора з навчально-виховної роботи, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, учитель-методист.

Кротна С. М., голова методичного об'єднання класних керівників 5-11 класів

КЗ «Гуманітарна гімназія №1 ім. М.І. Пирогова ВМР», старший учитель,

учитель-методист.

Рекомендовано методичною радою
Комунального закладу «Гуманітарна гімназія №1 ім. М.І. Пирогова
Вінницької міської ради»
(Протокол №Звід05.02.2020 р.)

В запропонованому посібнику розглянуто аспекти формування громадянської активності учнів в умовах реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання. Досліджено модель системи виховної роботи в освітньому закладі як такої, що сприяє формуванню особистості, інноватора, патріота. Наведено приклади навчально-виховних форм та методів, які активізують громадянську позицію учнів в партнерстві з однолітками, батьками, педагогами та громадськістю, що сприяє усвідомленню національної ідентичності. Для педагогів-організаторів, класних керівників.

ЗМІСТ

Вступ	4
РОЗДІЛ 1. Важливість громадянської активності в рамках реалізації стратегії національно-патріотичного виховання.....	6
РОЗДІЛ 2. Модель системи роботи в закладі «Гуманітарна гімназія №1 ім. М.І.Пирогова ВМР» з формування активної громадянської позиції.....	13
РОЗДІЛ 3. Форми роботи з учнівським колективом для формування	

громадянської активності (з досвіду)	25
3.1. Креативний воркшоп як засіб групової взаємодії	26
3.2. Виховання активного громадянина через форум-театр.....	29
3.3. Втілення проектів як спосіб демонстрації активної громадянської позиції.....	31
Висновки.....	36
Список використаних джерел	38
Додатки.....	39

Вступ

«Для того, щоб нація набула своєї власної історії, стала історичною, вона повинна пройти етап усвідомлення себе як національно-своєрідного через ціннісне розрізнення, відмежування від інших культурних, національних смислів.»[7, с.1]

Зараз, як ніколи, гостро стоїть питання національної ідентифікації та культурно-історичного самовизначення, адже відбувається духовне відродження України як держави з глибоким історичним корінням та високими культурно-моральними цінностями народу.

Формування громадянського суспільства – основа розвитку правової демократичної держави, в якій кожен громадянин відчуває себе значущим, реалізованим та захищеним. Таким чином, майбутнє держави напряму залежить від рівня громадянської активності та залученості населення до прийняття відповідальних рішень.

В умовах сучасності одним із пріоритетних напрямків діяльності держави є національно-патріотичне виховання на основі цінностей, соціальної активності, розвитку національної свідомості.

Саме на ці зміни спрямована Стратегія національно-патріотичного виховання, затверджена Указом Президента України №286/2019 від 18.05.2019 року. Особливість її полягає в тому, що вона охоплює всі галузі суспільного життя, наголошує на необхідності комплексно підходити до питання «зміцнення української державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства, формування патріотизму та утвердження національних цінностей» [11] через духовно-моральне, військово-патріотичне та громадсько-патріотичне виховання.

Визначальним є те, що Стратегія охоплює все населення України, а не лише молодь чи учнів. Тому важливо розробити комплексний підхід до формування громадянського активізму, де дорослі будуть взаємодіяти з дітьми на засадах рівності та партнерства.

Це, в першу чергу, є викликом для системи освіти, яка поряд з високоінтелектуальною, медіаграмотною, обдарованою, здатною критично мислити, освіченою особистістю має виховати патріота з активною життєвою позицією, глибокими духовними і моральними переконаннями.

Стратегія вимагає від освіти оновлення форм роботи з дітьми, комплексного підходу щодо формування громадянської активності учнів, залучення до співпраці громадських активістів, культурних діячів, представників медіа.

Саме тому є надважливим і актуальним завдання сьогоденної освіти створити простір, в якому максимально поєднується отримання знань, вмінь,

навичок, життєвих компетенцій із громадянськими цінностями, які в умовах національно-культурного відродження спрямовуватимуть молодь, аби формувати нову українську націю.

Необхідними є пошуки форм та методів організації навчально-виховного впливу за яких учні і учениці зможуть усвідомити важливість ідентифікації себе з громадою, містом, країною, в якій вони живуть. На нашу думку, тільки в такий спосіб формуватиметься не представницький, а дієвий патріотизм, адже його основою буде не нав'язане "треба пишатися своєю країною", а свідомо активна громадянська позиція підростаючого покоління.

В запропонованому посібнику розглянуто аспекти формування громадянської активності учнів в умовах реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання. Наведено приклади навчально-виховних форм та методів, які активізують громадянську позицію учнів в партнерстві з однолітками, батьками, педагогами та громадськістю, що сприяє усвідомленню національної ідентичності. Зосереджено увагу на таких інтерактивних методах формування активного громадянства як воркшоп, форум-театр, написання грантових проектів. Досліджено модель системи виховної роботи в КЗ «Гуманітарна гімназія №1 ім. М.І. Пирогова Вінницької міської ради» як такої, що сприяє формуванню особистості, інноватора, патріота.

РОЗДІЛ 1. ВАЖЛИВІСТЬ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ В РАМКАХ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

«Серед виховних напрямів сьогодні найбільш актуальними виступають громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне виховання як основні складові національно-патріотичного виховання, як стрижневі, основоположні, що відповідають як нагальним вимогам і викликам сучасності, так і закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь, які розглядатимуть розвиток держави як запоруку власного особистісного розвитку, що спирається на ідеї гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності, здорового способу життя, готовності до змін та до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України.» [11]

Національно-патріотичне виховання дітей та молоді – це комплексна система, спрямована на взаємодію органів державної влади, навчальних закладів, громадських організацій, сім'ї щодо формування у молодого покоління ціннісного ставлення до особистості, нації, держави. Але головне, що має принести Стратегія у виховання нового патріота – це почуття відповідальності за мовно-культурне середовище, збереження національної самобутності та духовних цінностей, утвердження сімейних цінностей, екологічну поведінку, інформаційно-просвітницький простір, державну цілісність та незалежність. Це виховання нового громадянина, здатного до саморозвитку, життєво компетентного, з власною думкою та вмінням критично мислити, аналізувати, співпрацювати, розуміти свою значущість для суспільства. Тому зараз, як ніколи, потрібні нові підходи до виховання особистості з активною громадянською позицією, здатної творити, змінювати, діяти.

То чим же відрізняється громадська активність від громадянської, чи є ці поняття тотожними? В словниках читаємо:

«Громадський – який стосується суспільства, громади чи окремого колективу; який відбувається у суспільстві (громаді, колективі) або пов'язаний із суспільно корисною роботою: активіст, діяч, вплив, діяльність, життя, думка,

робота, сектор, транспорт, місце, толока, організація, порядок, самоврядування тощо.

Громадянський – який стосується громадянина як члена суспільства, а також усього суспільства: обов'язок, активність, позиція, свідомість, відповідальність, совість, гордість, гідність, інтереси, права, свободи, почуття, клятва, війна тощо.» [15]

Отже, маючи на увазі патріота, який готовий розбудувати Україну як правову і демократичну державу, підтримувати національні традиції, шанобливо ставитися до Конституції як основного закону держави, «успішно самореалізуватися в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал, носій української національної культури» [11], доцільно вживати словосполучення «громадянська активність».

Громадянська активність — активність людей, направлена на розбудову громадянського суспільства – «суспільства громадян з високим рівнем економічних, соціальних, політичних, культурних і моральних властивостей, яке утворює розвинені правові відносини з державою; суспільство рівноправних громадян, яке не залежить від держави, але взаємодіє з нею заради спільного блага...

Громадянське суспільство – це механізм соціальної взаємодії, що складається з системи місцевого самоврядування, різноманітних об'єднань, суспільних рухів і публічної комунікації, місце соціальних дій, відносно автономних від держави.» [1]

Як зауважила Оксана Дащаківська, співавторка посібника “Активне громадянство як стиль життя”, “...наша особливість – розуміння відмінностей між громадською і громадянською участями. Коли ми говоримо “громадська участь”, ми передусім маємо на увазі локальні зв'язки членів однієї спільноти. А коли ми згадуємо про громадянську – ми розуміємо, що громадянин впливає на стосунки індивідууму та держави. Тобто, він впливає на вертикальні стосунки, має вплив на владу”. [2]

Упродовж останніх десятиліть рух активного громадянства стрімко зростає у світі. Зараз між людьми й країнами міцніють і розвиваються політичні, економічні, соціальні й культурні зв'язки. Тому лідери мають розуміти взаємозалежність між різними системами світоглядів, будувати відповідальні соціально-культурні відносини, підтримувати економічний потенціал для довготермінової співпраці. Вони мають усвідомлювати наслідки власних вчинків та бути відповідальними. Кожна дія активного громадянина може вивести його країну на новий рівень міждержавних відносин.

Зарубіжний досвід побудови громадянського суспільства показує, що особливу увагу в розбудові державності, утвердженні демократичних цінностей, творенні позитивних змін варто приділяти підростаючому поколінню: дітям та молоді, впливаючи на їхні ціннісні орієнтири.

Г.Алмонд та С.Верба з метою вироблення концепції громадянської культури вивчали думку громадян Німеччини, США, Британії та інших країн і дійшли висновку, що громадянська культура є результатом передачі досвіду від покоління до покоління, при чому велике значення надається інституту освіти та іншим соціальним інститутам. [4, с. 25]

Наприклад, громадянське виховання в Німеччині передбачає вплив на особистість протягом життя від самого народження. Зважаючи на

полікультурність німецького суспільства, формування громадянської ідентичності відбувається з урахуванням всіх світоглядних особливостей особистості та родини на користь німецької держави. Особливу увагу приділяють системі виховних впливів на підростаюче покоління.

Яскравий досвід розвитку громадянської активності у дітей та молоді спостерігається в Австралії. У 60-70-х рр. ХХ століття тут були проведені спеціальні освітні реформи для реалізації програми «Знайомство з демократією» («Discovering Democracy»), яка розрахована на школярів, студентів і навіть дорослих людей. А з 1994 року у парламенті Австралії став розроблятися стратегічний план навчання дітей та молоді основам громадянськості. [4, с. 26].

Особливістю громадянського суспільства Великої Британії є велика кількість неполітичних форм громадського життя, які Е.Берк, британський державний діяч, назвав «малими об'єднаннями». Значну роль в розбудові британського громадянського суспільства відіграє молодіжний рух. Підростаюче покоління добровільно бере активну участь у вирішенні різноманітних суспільних проблем від покращення екологічного стану до вдосконалення системи освіти. На сьогоднішній день Британська Рада, міжнародна організація Сполученого Королівства, мета якої – розширення культурних відносин та розповсюдження освітніх можливостей, робить особливий акцент на соціальному розвитку, підтримує та пропагує впровадження програм активного громадянства, яких у світі вже існує 40, зокрема й в Україні.

Отже, як бачимо зі світового досвіду, в питанні розвитку громадянського суспільства, розбудови демократії, національно-патріотичного виховання значна роль приділяється освіті підростаючого покоління, адже активна молодь – запорука позитивних змін у суспільстві.

Як показує опитування, яке проведене компанією Ipsos у липні-серпні 2018 року в 15 країнах світу на кошти Фонду Білла та Мелінди Гейтс, в усіх досліджуваних країнах підростаюче покоління активніше та більш позитивно налаштоване, ніж дорослі (попри невдоволення політиками). Крім того в країнах, що розвиваються, молоді люди більш схильні до радикальних змін ніж їхні однолітки в розвинених країнах. Це пов'язує з тим, що соціальний показник хорошого життя в країнах з перехідною економікою сприймається як більш досяжний і перспектива відчутти якісні зміни в суспільстві є ближчою. [14] (Додаток 1)

Яка ж ситуація з активним громадянством в Україні? На фоні політичної нестабільності та військового конфлікту на Донбасі, молодь більше довіряє неурядовим об'єднанням та громадським організаціям, активізувався благодійний рух, збільшилась кількість неповнолітніх громадян, які займаються волонтерською діяльністю і мають відповідне посвідчення. Разом з тим, недостатністю знань можна пояснити те, що залученими до громадської/громадянської діяльності себе вважають до 12% наших співвітчизників (загальнонаціональне дослідження проведено Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова з 19 по 25 грудня 2018 року).

Що ж мотивує і що заважає українцям активніше долучатися до побудови демократичної держави з міцним національним корінням? Як показує опитування щодо громадянського залучення, в рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!» (USAID), каталізатором суспільної участі для більшості респондентів може бути чітка особистісно орієнтована мета

(«який результат я отримаю?» та доступ до інформації («які можливості для мене доступні?»)). (Додаток 2)

У віковому аспекті, як і прогнозовано, відсоток молодих людей з активною громадянською позицією вищий ніж загальний по Україні – до 25%. (Додаток 3) Маючи загострене почуття справедливості, прагнення боротися за принципи, вміння швидко організовуватися, молодь відстоює національні інтереси навіть зі зброєю в руках (Крути (1918), Революція на граніті (1990), Помаранчева революція (2004), Революція Гідності (2014)). Примітно, що більшість протестів починалося саме з активних дій студентства як головного рушія змін в Україні. Зараз в умовах глобалізації суспільства та акселерації діти набагато раніше дорослішають і прагнуть мати вплив на всі події, які відбуваються навколо, вони прагнуть долучатися до змінотворення. Тому серед активних громадян зростає частка молоді 14-16 років, а це означає, що навчати громадянському активізму ми маємо ще зі школи.

Залишається показовим і територіальний чинник: найактивнішим є підростаюче покоління на Заході, а найнижчий показник зацікавленості молоді в громадянському суспільстві на Півдні. Серед міст, які дають найбільші можливості для національно-патріотичного становлення є Київ, Львів, а також Вінниця.

За дослідженнями у рамках проекту «Інтегрований розвиток міст в Україні», визначальною рисою Вінниці порівняно з іншими містами є сприйняття його як міста для молоді. Це відображає оптимізм молодих людей щодо можливостей реалізації власних ідей у місті. Частка опитаних у віці 18-25 років, які впевнені у тому, що вдасться реалізуватися у Вінниці, становить 52%, а це вище, ніж в інших досліджуваних містах загалом. [12] 59,7% опитаних дітей віком від 14 до 16 років вважають, що вони можуть прискорити побудову та розвиток громади, дружньої до дітей та молоді, якщо будуть ініціювати власні проекти та брати активну участь у громадських обговореннях. [13]

Варто відзначити, що міська влада підтримує та допомагає реалізовувати проекти як активних громадян (у 2019 році лише в рамках бюджету громадських ініціатив місто виділило 7000000 грн.), так і учнівської молоді (проекти екологічних ініціатив із загальним грошовим фондом 300000 грн., бюджет шкільних ініціатив). Набуває популярності грантова діяльність школярів та студентства у співпраці з громадськими організаціями, такими як «Подільська громада», «Гармонія», «Результат» тощо. Важливим є той фактор, що для народження ідей та розвитку активного громадянського суспільства місто створює креативні простори та майданчики для спілкування. Так, до тематичних заходів, які відбуваються абсолютно безкоштовно, в «Квадраті», хабі «Місто змістів», креативному просторі «Level 80», долучаються представники громадських організацій, органів місцевої влади, активні громадяни, шкільне самоврядування.

Співпраці з радами учнівських самоврядувань у Вінниці приділяється велика увага. Школярі відчувають свою значимість і відкривають нові можливості. 20 листопада 2019 року вперше у Вінниці відбувся День молодіжного місцевого самоврядування. Учнівські лідери з усіх шкіл міста протягом дня працювали разом з керівництвом міської ради в її структурних підрозділах і побачили зсередини, як відбувається процес управління містом у різних сферах. Таким чином, учнівська молодь не лише переймає досвід розбудови успішної України, але і вчиться довіряти й будувати партнерські стосунки. (Додаток 4)

Вінниця стала найбільш дружнім до дітей містом у світі, перемогла у номінації «Участь дітей та молоді у житті міста». «Перемогу Вінниці приніс проект шкільного бюджету участі, що став найкращим у світі прикладом залучення дітей до міського врядування. Вінниця провела конкурс дитячих ініціатив на впровадження змін у школах, відібрала 11 найцікавіших ідей і профінансувала їх із міського бюджету на загальну суму 1 мільйон гривень» [16]

Ось яскравий приклад взаємодії між владою та суспільством, коли кожен громадянин знає, що саме від нього може залежати завтрашній день міста і країни, а влада, в свою чергу, надає інструменти для реалізації потреб особистості, інноватора, патріота. Саме на такому партнерстві і ґрунтується реалізація концепції національно-патріотичного виховання.

РОЗДІЛ 2. МОДЕЛЬ СИСТЕМИ РОБОТИ В ЗАКЛАДІ

«ГУМАНІТАРНА ГІМНАЗІЯ №1 ІМ. М.І.ПИРОГОВА ВМР»

3 ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ

Виховний вплив не може відбуватися відірвано від середовища, де він здійснюється. Це цілий комплекс чинників, які впливають на особистість: внутрішні цінності, виховання вдома, засоби масової інформації та соціальні мережі, оточення, педагогічний вплив, позашкільна діяльність. В закладі освіти, насамперед, виховання патріотизму здійснюється в процесі навчання, де поряд з глибокими знаннями в учнів формується власний світогляд та національна свідомість. Воно поєднує моральне, правове, фізичне, екологічне, громадянське, сімейне, професійне, трудове виховання.

Національно-патріотичне виховання в системі освіти посідає одне з ключових місць, оскільки наскрізно пронизує весь освітній процес. Тож надзвичайно важливо, щоб освітній заклад міг запропонувати якісну структуровану систему роботи, взаємодію на основі педагогіки партнерства, прояв громадянської активності через співпрацю з громадськими організаціями та культурними центрами для виховання національно свідомої особистості.

Існують різні моделі виховних систем в освітніх закладах. Одні опираються на домінуючу роль адміністративної складової у співпраці з батьками та учнями, інші підлаштовуються під індивідуальні особливості дітей, ще одні провідну роль надають класному керівникові як зв'язуючій ланці між всіма учасниками освітнього процесу.

Якщо говорити про виховну систему в рамках Стратегії національно-патріотичного виховання, то, безумовно, ключовою постаттю, як і в Концепції НУШ, є «*особистість, інноватор, патріот*». [6]

Саме така система роботи з формування активної громадянської позиції функціонує в «Гуманітарній гімназії №1 ім. М.І.Пирогова», де кожен учень має можливість реалізувати свої здібності та відчувати значимість для суспільства. (Рис. 1)

□ □ □

□

Особистість, інноватор, патріот – саме таким ми бачимо випускника сьогоднішньої школи. В першу чергу, новий громадянин має бути цілісною, всебічно розвиненою особистістю з вмінням критично мислити, аналізувати, робити висновки. Інноватор, якого ми виховуємо буде здатний змінювати навколишній світ, розвивати економіку, конкурувати на ринку праці, вмітиме комплексно вирішувати проблеми, задіюватиме емоційний інтелект, матиме гнучкість мислення. Саме такі компетенції, за дослідженням WorldEconomic Forum, були визначені провідними у 2020 році.

Але головна риса, якою має бути наділена сучасна особистість – почуття повної відповідальності за свою громадянську позицію, неподільність морально-етичних принципів та національної ідентифікації, ціннісне ставлення до суспільства і держави. Звичайно, такими якостями учень може бути наділений лише тоді, коли відчуватиме, що його думка є важливою, його ініціативи підтримуються, а бездіяльність теж має наслідки.

В цьому контексті для виховних впливів важливо не тиснути на особистість, а комплексно взаємодіяти з нею.

Важливу роль у формуванні національно-патріотичної свідомості учнів відіграє *класний керівник*. Саме він допомагає розвивати початкові навички громадянської активності та суспільної відповідальності. Школярі вчаться співпрацювати один з одним для вдосконалення життя класу та розвитку колективу. Кожен учень в класі має свою зону відповідальності згідно з отриманими дорученнями. Та варто зауважити, що такі доручення мають надаватись відповідно до індивідуальних потреб здобувача освіти, враховуючи його психологічні особливості. Так, дитині-інтроверту буде, скоріш за все, важко організувати свято разом з однокласниками. Дотримання балансу у поєднанні з розвитком – важливе завдання, яке стоїть перед класним керівником, тому в цій діяльності необхідно співпрацювати з батьками дитини, практичним психологом або соціальним педагогом закладу і, звісно, з самою дитиною, вивчаючи наскільки комфортним є для нього/неї виконання покладених доручень, з якими труднощами він/ вона зустрічається, як класний керівник може допомогти у вирішенні складних ситуацій, які пов'язані з виконанням доручення (зміна партнера, переосмислення зони відповідальності тощо).

Вагомим важелем впливу класного керівника на особистість учня при реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання є проведення виховних та позакласних заходів з використанням інноваційних педагогічних технологій, де дитина виступає в активній ролі діяча, а не просто слухача: пошуково-дослідницька діяльність, експериментальна робота, театралізація, соціальне проектування тощо. Такі методи дають більшу результативність щодо формування активної громадянської позиції школярів ніж лекції.

Умовою успішного виховного впливу на учнів є взаємодія класного керівника з *батьками*, адже, в першу чергу, виховання твориться в сім'ї. Учителю важливо, щоб цінності, які прививаються школярам дома, співпадали з тими, які в класі, а родина активно долучалася до формування національної свідомості дітей. Власний приклад активної громадянської позиції батьки демонструють не лише коли беруть участь у виховних та позашкільних заходах, але і під час проведення класних та загальношкільних батьківських зборів, особливо якщо вони проводяться в нетрадиційному форматі. (Додаток 5)

Клас – це свого роду громада, успіх якої залежить, в першу чергу, від комфортного емоційного середовища кожного. Тому важливо створити простір, в якому зможуть реалізуватися і учні, і батьки, і класний керівник. (Рис.2)

Тому як інструмент для формування громадянської активності співпрацю освітнього закладу з громадськими організаціями неможливо переоцінити.□

Важливим важелем для формування активної громадянської позиції підростаючого покоління та національної ідентифікації є *культурний розвиток*. Так, в Стратегії національно-патріотичного виховання як потреби визначено:

- ✘ «формування національного мовно-культурного простору на основі утвердження державної мови, стійкості його ціннісної основи перед зовнішнім втручанням;
- ✘ формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовних цінностей Українського народу, національної самобутності;
- ✘ сприяння створенню, розвитку, підвищенню якості, а також популяризації україномовного культурно-інформаційного продукту та забезпеченню доступу до нього;
- ✘ розвиток духовності і моральності у суспільстві, утвердження традиційних сімейних цінностей.»[11]

Тому гостро стоїть питання: а які кращі приклади національної та світової культури ми можемо показати дітям? Через які мистецькі зразки вони ідентифікуватимуть себе як українці? Ось тут на допомогу приходять музеї, бібліотеки, мистецькі та культурні центри, філармонія.

КЗ «Гуманітарна гімназія № 1 ім. М.І. Пирогова ВМР» тісно співпрацює з закладами, які надають культурно-мистецьку освіту. Так, школярі регулярно відвідують музичні лекторії, які проводяться в обласній філармонії. Теми лекторіїв підібрані відповідно до віку та доповнюють навчальний матеріал з історії, мистецтва, музичного мистецтва.

Налагоджена співпраця закладу з Вінницькою обласною бібліотекою для юнацтва. Адже тут проходять змістовні та різноманітні заходи для школярів із врахуванням вікових особливостей: якщо для учнів середніх класів проводяться вікторини, QR-квести, презентації, то старшокласники гімназії залучені до тренінгів та диспутів на «гострі» теми, такі як толерантність, гендерні стереотипи, ціннісні орієнтири.

Співпраця закладу з музеями має на меті не лише показати учням, які є кращі зразки народної творчості, образотворчого мистецтва, культурного та наукового розвитку, а й безпосередньо долучити їх до збереження надбань за допомогою майстер-класів, тактильних відчуттів, візуалізації.

Крім вище згаданих культурних осередків Гуманітарна гімназія №1 співпрацює з обласним театром ім. М. Садовського, кінотеатрами, обласною науковою бібліотекою ім. К.А.Тімірязєва, обласним молодіжним центром «Квадрат» та багатьма іншим. Визначальним є те, що заклади культури і мистецтва змінюють формат подачі матеріалу, використовують інтерактивні методи, розробляють нові програми заходів, шукають сучасні підходи, щоб «достукатися» до підростаючого покоління, адже громадянська активність напряду залежить від чіткого усвідомлення своєї приналежності до нації.

У формуванні дієвого патріотизму школярів важливу роль відіграє співпраця закладу з неполітичними *громадськими організаціями*, які акцентують на освітньо-просвітницькій роботі у сферах, де вони компетентні, а також на заходах, які допомагають формуванню лідерських якостей та громадянській активності, що є дуже важливим при вихованні підлітків. Зазвичай громадські діячі – активні позитивно налаштовані люди, з якими дітям легко спілкуватися та знаходити спільну мову. Волонтери громадських організацій стають для учнів тим прикладом, на який хочеться рівнятися і який варто наслідувати.

Враховуючи специфіку навчальної діяльності нашого закладу, а саме

поглиблене вивчення іноземних мов, сформувалася тривала співпраця з іноземними громадськими організаціями «Україна - Польща - Німеччина», «AIESEC», «Пангея Ультима», волонтерами Корпусу Миру, представники яких діляться досвідом з нашими учнями. Вони проводять заняття під час роботи прищільного табору «Starfall» (Додаток 6), допомагають в зустрічі іноземних делегацій, залучають наших школярів до участі в міжнародних проектах.

Крім спілкування з носіями мови наша молодь переймає закордонний досвід відстоювання своєї громадянської позиції, бачить яскравий приклад громадської активності, вчиться допомагати тим, кому підтримка справді необхідна, і розуміє, що «сьогодні» залежить саме від неї. Тому зараз посилюється співпраця Гуманітарної гімназії №1 з благодійними громадськими організаціями, такими як «Подільська громада», «Гармонія», «Сьоме бачення», «Мольфар», «Дім МАМА». (Додаток 7) Реалізуються спільні проекти, проводяться об'єднані тренінги та заняття, молодь бачить результат своєї роботи і готова реалізовувати нові ідеї.

Така організація діяльності шкільного самоврядування дозволяє відслідкувати якісні зміни у відчутті громадянської позиції учнів та педагогів. Сформувався перехід від спостереження до активної дії:□

Тому як інструмент для формування громадянської активності співпрацю освітнього закладу з громадськими організаціями неможливо переоцінити.

Іншим вагомим важелем впливу на підростаюче покоління в нашому закладі є діяльність гуртків та клубів. Одним з таких став євроклуб «Мандрівник», створений ще в 2006 році за ініціативи самих учнів після екскурсійної поїздки до

м. Староховіце (Польща). Пізніше учасники євроклубу долучились до міжнародного проекту «Мандруючи, пізнаємо себе». «За час реалізації проекту наші учні познайомились та потоваришували зі школярами із Польщі, Литви, Словенії та Латвії. Участь в проекті започаткувала довготривалу міжнародну співпрацю між школами Польщі та Литви. Неодноразово євроклубівці були учасниками програм міжнародного обміну з учнями школи №9 та гімназії №2 міста Староховіце (Польща). Це все сприяло накопиченню неабиякого досвіду для діяльності власного євро клубу».[9]

На даний час євроклуб «Мандрівник» тісно співпрацює з «Асоціацією Євроклубів Вінниччини», Центром європейської інформації у місті Вінниці, товариством «Україна - Польща - Німеччина».

У березні 2018 року євроклуб "Мандрівник" розпочав реалізацію міжнародного проекту "Зелена школа". Крім того, що євроклубівці здійснили пізнавальну подорож до країн Європи і познайомились з культурою, освітою, національними традиціями та звичаями Польщі, Угорщини, Чехії, Словаччини та Австрії, у м. Кракові(Польща) була проведена організаційна зустріч з партнерами - учнями школи №9 м. Стараховіце та координатором спільного проекту директором школи Славоміром Ямою. На зустрічі був вироблений план та узгоджений період реалізації проекту.

«Проект «Вінниця європейська в рамках неформальної освіти «Зеленої школи» має на меті популяризацію європейських цінностей та передбачає залучення та взаємодію принаймні трьох євроклубів України, а також школи з Польщі та Білорусі.» [13] Цей проект став переможцем всеукраїнського конкурсу євроклубів, який проводиться за підтримки Європейського Союзу. На конкурс було подано 59 ініціатив з усіх регіонів України, з яких було обрано 10 найкращих.

В 2019 році проект євроклубу "Мандрівник" "Розвиваємо фінансову грамотність!" увійшов у 20-ку кращих і отримав інформаційну й організаційну підтримку від Представництва ЄС в Україні для втілення ідей проекту в життя.

Під час реалізації проекту було проведено квести у відділенні «Приватбанку», бізнес-тренінг зі створення власних стартапів, екскурсії на сучасні інноваційні підприємства "AGRANA" та "KNESS" з метою не лише профорієнтації, але і як складової міжнародного фестивалю за участі партнерів з литовського міста Каунас «Використовуй можливості тут і зараз».

Активна реалізація проектів євроклубівцями – це можливість для підлітків показати себе організаторами, ініціаторами, творцями змін. Звичайно, що для діяльності шкільного євроклубу важлива партнерська співпраця з дорослими, адже до такої діяльності важливо залучати не тільки вчителів, а й батьків, представників громадськості, ЗМІ тощо. А участь педагога найкорисніша в тому випадку, коли він виступатиме консультантом-порадником, а головну ініціативу у процесі реалізації проекту будуть проявляти учні. Дорослі можуть допомогти школярам знайти потрібну інформацію, посприяти у знайомстві із жителями громади, представниками влади та самоврядування, спеціалістами. Проте вони не мають виконувати головну роботу: писати за школярів проектні листи, готувати відеоматеріали чи ілюстрації, телефонувати від їхнього імені, тощо.

Діяльність євроклубу спрямована на розширення знань про історію та культуру європейських країн, прийняття європейських цінностей, розуміння євроінтеграційних процесів, але разом з тим формує почуття власної національної гідності, громадянської відповідальності, гордості за те, що ти українець. Тому учні мають проявляти власну ініціативу та своє бачення як роботи клубу, так і розвитку країни в цілому.

Поряд з досвідченим євроклубом «Мандрівник» в Гуманітарній гімназії №1

ім. М.І. Пирогова функціонує зовсім молодий, створений в 2018 році, клуб «Об'єднання та взаємодія». Глибоко усвідомлюючи свою відповідальність за якість освіти, реально оцінюючи виклики та ризики освітнього процесу (емоційне вигорання, булінг, відсутність повноцінного партнерства), що гальмують розвиток громадянської свідомості, відповідальності, мотивації до навчання, клуб інтегрального розвитку базується на принципах гнучкості та співпраці.

Діяльність клубу має на меті соціальну інтеграцію кожної дитини, зміну відносин «Я – самоусвідомлення», «учень – учень», «учень – вчитель», «учень – суспільство» через розвиток емоційного інтелекту, створення ефективної комунікації, ненасильницького спілкування, створення успішного і щасливого освітнього простору для розвитку особистості.

Школярі набувають таких необхідних зараз навичок, як вміння об'єднуватися, домовлятися, знаходити рішення, взаємодіяти, співпрацювати. Формується вміння спілкуватись, чути і відчувати себе та інших, підтримувати та приймати один одного такими, як ми є. Саме такі якості особистостей є основними при розбудові громадянського суспільства, адже організуватися і вирішувати питання «Хто ми?», можемо лише після того, як дамо відповідь на питання «Хто я?».

Учасники клубу – учні 8-11 класів. Це саме ті школярі, в яких загострюється почуття справедливості, підлітковий максималізм та бажання змінювати щось тут і зараз. Тому важливо їхні емоції направити в русло громадянської активності, пошуку співпраці та можливостей реалізації їхніх ідей. Звичайно, продуктивним буде партнерство з молодіжними центрами, громадськими організаціями та шкільним самоврядуванням.

Участь підростаючого покоління в *учнівському самоврядуванні* – важливий крок до залучення молоді до змін, які відбуваються у нашому суспільстві. Мета роботи шкільного самоврядування – згуртування на добрі та корисні справи, робити освітній процес насиченим і цікавим, захищати права й інтереси учнів. Така форма учнівської взаємодії розкриває організаторські здібності, дає можливість ініціювати проведення різноманітних заходів, допомагати педагогічному колективу, втілювати демократичну та самодіяльну атмосферу, сприяти становленню громадянськості.

Система самоврядування в школі – це створення моделі майбутньої поведінки молоді в суспільстві, тому важливо надати учням-активістам реальну можливість впливати на зміни в шкільному житті. І від того, наскільки ця система буде продуманою та погодженою із самими учнями, залежатиме ступінь її впливу на підростаюче покоління. А для усвідомлення відповідальності перед ровесниками та педагогічним колективом важливо, щоб функціонування учнівської організації було задокументованим.

Учнівське самоврядування Гуманітарної гімназії №1 ім. М.І.Пирогова має свій Статут, Декларацію прав та обов'язків, Кодекс честі. Ці документи були розроблені самими учнями спільно з педагогами після вивчення успішного досвіду інших шкіл. Варто зробити наголос на демократизмі цих документів, адже в Статуті учнівської організації «МЕТАЛ» (Молоді, Енергійні, Талановиті, Активні Лідери) зазначено, що

- o До організації входять всі учні гімназії незалежно від національності, соціального положення, які визнають і виконують статут організації і яким виповнилось 10 років.
- o Права членів організації «МЕТАЛ»:
 - § на захист з боку організації;
 - § брати участь у засіданнях творчих груп, конференціях;
 - § ініціювати, організовувати, брати участь у проектах.
- o Обов'язки членів організації «МЕТАЛ»
 - виконувати статут організації;
 - поважати інших членів організації;
 - бути прикладом у дотриманні правил для учнів гімназії.
- o Президентом учнівської організації «Метал» може бути учень гімназії, який є активним учасником гімназійних справ, має організаторські здібності, ділові якості, виявляє бажання до активних позитивних змін у виховній діяльності гімназії.
- o Вибори президента шкільного учнівського парламенту проводяться за принципом загального рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні, право обирати мають учні 5-11-х класів.
- o Президентом учнівської організації «Метал» може бути учень гімназії, який є активним учасником гімназійних справ, має організаторські здібності, ділові якості, виявляє бажання до активних позитивних змін у виховній діяльності гімназії.
- o Вищим органом організації є конференція.

Система учнівського самоврядування гімназії створює всі умови для саморозвитку, самовдосконалення, самоствердження, виявлення інтелектуальної та соціальної компетентності кожного учня нашого освітнього закладу.

Така організація діяльності шкільного самоврядування дозволяє відслідкувати якісні зміни у відчутті громадянської позиції учнів та педагогів. Сформувався перехід від спостереження до активної дії:

□

Так, на початку діяльності шкільного самоврядування в закладі учнями реалізовувалися освітні проекти, такі як «Мандруємо Україною», «Математика права», «Корисні розмови», «Творці майбутнього». Після Революції Гідності та військової агресії на Сході України активістами ініціювалися та реалізовувалися волонтерські та благодійні проекти: «Солодкий подарунок на передову», «Серце до серця», «Смак домашнього тепла» тощо. Зараз, завдяки політиці міської ради щодо формування активної громадянської позиції у молоді, співпраці з громадськими організаціями, можливості регулярно відвідувати активні та креативні заходи в «Квадраті» та хабі «Місто змістів», учні мають інструменти для втілення ідей подальшого розвитку свого освітнього закладу, міста та України у вигляді знань, знайомств, матеріального забезпечення та фінансової підтримки. Лише за останніх два роки громадська організація «Подільська громада» підтримала 4 ініціативи від представників учнівського самоврядування на суму 14000 грн.

А це є стимулом знов об'єднуватися і активно співпрацювати один з одним, з педагогами, громадськістю. З'являється той самий дієвий патріотизм, коли активні громадяни переходять від слів до дій.

Так, на початку діяльності шкільного самоврядування в закладі учнями реалізовувалися освітні проекти, такі як «Мандруємо Україною», «Математика права», «Корисні розмови», «Творці майбутнього». Після Революції Гідності та військової агресії на Сході України активістами ініціювалися та реалізовувалися волонтерські та благодійні проекти: «Солодкий подарунок на передову», «Серце до серця», «Смак домашнього тепла» тощо. Зараз, завдяки політиці міської ради щодо формування активної громадянської позиції у молоді, співпраці з громадськими організаціями, можливості регулярно відвідувати активні та креативні заходи в «Квадраті» та хабі «Місто змістів», учні мають інструменти для втілення ідей подальшого розвитку свого освітнього закладу, міста та України у вигляді знань, знайомств, матеріального забезпечення та фінансової підтримки. Лише за останніх два роки громадська організація «Подільська громада» підтримала 4 ініціативи від представників учнівського самоврядування на суму 14000 грн.

А це є стимулом знов об'єднуватися і активно співпрацювати один з одним, з педагогами, громадськістю. З'являється той самий дієвий патріотизм, коли активні громадяни переходять від слів до дій.

Так формується становлення патріота, інноватора, особистості в освітньому середовищі і кожна ланка в цьому великому механізмі має вагоме значення. Важливо не тільки дітей вчити бути активними, відповідальними, національно свідомими, а ще й самим відповідати критеріям визначення активного громадянина, адже дітей можна навчити лише тому, що вмєш сам.

Так формується становлення патріота, інноватора, особистості в освітньому

середовищі і кожна ланка в цьому великому механізмі має вагоме значення. Важливо не тільки дітей вчити бути активними, відповідальними, національно свідомими, а ще й самим відповідати критеріям визначення активного громадянина, адже дітей можна навчити лише тому, що вмієш сам.

Вже на цьому етапі роботи над проектом в учнів з`являється певна траєкторія руху від ідеї до реалізації і виглядає вона приблизно так (рис.4):□

РОЗДІЛ 3. ФОРМИ РОБОТИ З УЧНІВСЬКИМ КОЛЕКТИВОМ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ (з досвіду)

Формування активної громадянської позиції в учнів залежить не лише від середовища, в якому вони перебувають (родина, однолітки, вихователі, медіа), але і через форми та методи здійснення виховного впливу на ціннісні орієнтири підростаючого покоління.

Враховуючи той фактор, що в КЗ «Гуманітарна гімназія №1 ім. М.І. Пирогова ВМР», навчаються учні з 5 по 11 клас, варто звернути увагу на те, що це підлітки, провідним видом діяльності яких є спілкування з однолітками. Це «складний відповідальний період становлення особистості, в якому формується соціальна спрямованість і моральна свідомість: моральні погляди, судження, оцінки, уявлення про норми поведінки, запозичені у дорослих.» [10, с.20]

Тому важливо підібрати такі форми і методи для становлення активної громадянської позиції в роботі з дітьми, щоб навчання та виховання відбувалися на рівні «особистість - особистість», а кожен учень відчував власну значущість.

Іван Бех, видатний український вчений і мудрий педагог, рекомендує для цього віку використовувати майстер-класи, презентації, заняття з елементами тренінгу, тренінги; змагання, в тому числі квести; рольові, пошукові, інтелектуальні ігри; брейн-сторми, «мозкові атаки»; метод «моральних дилем», кластерний метод (складання кросвордів, схем, таблиць, діаграм), методи «Open space» та «Світове кафе» SWOT-аналіз, шкільний театр, проектну діяльність тощо. «Форми і методи роботи можуть творчо доповнюватись і наповнюватись змістом, актуальним до потреб вікового і морально-духовного розвитку дитини, з урахуванням її індивідуальних особливостей.» [10, с.27]

Як показує практика, досить дієвими у формуванні громадянського активізму учнів є проведення креативних воркшопів, постановка форум-вистав, проектна діяльність. Далі в роботі ми детальніше зупинимось на кожному з них.

3.1 Креативний воркшоп як засіб групової взаємодії

«Воркшоп - навчальний захід (нарівні із семінарами, курсами, майстернями), на якому учасники отримують знання самостійно. Дослівний переклад терміну - «робоча майстерня»».[5]

Визначальною рисою воркшопу є високий рівень групової взаємодії, самостійність та активність учасників, особисте переживання за спільний результат. Педагог, який виступає в ролі керівника воркшопу, підбирає такі прийоми та методи, за допомогою яких учасники (в нашому випадку школярі) використовують свій власний досвід, знання і вміння для розв'язання певної проблеми. Роль вчителя полягає не в навіюванні власних варіантів вирішення ситуації, а в спрямуванні діяльності групи.

Воркшоп може тривати від декількох годин до 3- 5 днів в залежності від рівня складності поставленої задачі. В межах нашого освітнього закладу проводяться переважно одноденні воркшопи. Основні методи і прийоми для учнівського середовища – виконання індивідуальних і групових вправ, аналіз і розбір ситуацій, рольові та інтелектуальні ігри, проходження тематичних квестів, «мозковий штурм», створення проєктів. Теоретичне навантаження у вигляді лекцій застосовується дуже рідко й лише для того, щоб у повному обсязі висвітлити тему. По закінченні воркшопу у кожного учасника групи є модель поведінки в конкретній ситуації та інструментарій для досягнення цілей.

Зазвичай, учасниками шкільних воркшопів є група учнів 10-15 осіб, які потребують вирішення конкретного завдання: розробка плану роботи учнівського самоврядування, реалізація екологічної ініціативи, необхідність набуття значного об'єму знань за короткий термін, постановка проблематики та написання проєкту.

Для школярів важлива атмосфера, в якій вони працюють, і тому завдання ведучого педагога – об'єднати учасників, створити всі необхідні умови для формування дружнього середовища, наголосити на досягненні кінцевого результату.

В практичній діяльності виробився орієнтовний план проведення воркшопу для старшокласників:

1. *Спільне вироблення правил групи.* Щоб бути «на одній хвилі» з усіма учасниками заходу необхідно чітко встановити межі, за які не будуть виходити учасники. Це не лише такі вимоги як «поважати кожного», «вільно висловлюватися», а й «користуватися гаджетами у випадку крайньої необхідності» та «тримати в таємниці те, що відбувається з учасниками під час занять». На цьому етапі важливо дати відчуття кожному учневі, що правила, які він пропонує і приймає, є значимими для нього й оточуючих.

2. *Вправи на налагодження контактів між членами групи* дозволяють ближче познайомитися один з одним. Головне завдання таких вправ – навчитися здобувати інформацію, спілкуючись у ненав'язливій атмосфері. В цьому контексті корисною є вправа «Бінго» (Додаток 8), в якій тема та кількість запитань може варіюватися в залежності від кінцевої мети воркшопу.

3. *Проведення послідовного тематичного квесту, інтелектуальної чи рольової гри.* На цьому етапі вже можна розпочинати пошуки варіантів для подальшого моделювання ситуації. Враховуючи вікові особливості учасників, ігрові завдання допоможуть плавно підійти до вирішення проблеми, заохотивши кожного учня поділитися власним досвідом. Школярам подобаються квести, в яких необхідно командою без допомоги вчителя виконати послідовність завдань і отримати підтвердження того, що вони на правильному шляху. Інтелектуальні та рольові ігри в подальшому допомагають поглянути на ситуацію з різних ракурсів. Потужним інструментом в цьому плані є гра «Глобальний снап», представлена в Додатку 9. Вона дозволяє

прослідкувати зв'язок між локальними успіхами чи проблемами і глобальними явищами в екологічному, соціальному, культурному, громадянському аспекті.

4. *Індивідуальна або групова робота з документами.* На цьому етапі учні ознайомлюються з досвідом, який вже існує в досліджуваній галузі. Важливо, щоб педагог безоціночно представив інформацію, дав можливість учасникам воркшопу виробити своє ставлення до ситуації, а в подальшому і власні ідеї її вирішення. Це можуть бути документи учнівського врядування, стратегія розвитку міста, картки раніше втілюваних проектів.

5. *Пошук власних ідей.* Саме до цього етапу педагог активно, цікаво й невимушено підводить учнів ще з початку заходу. Тут вони мають поділитися всім своїм набутих досвідом, думками, планами і навіть акторськими здібностями, адже такі методи як «мозковий штурм», «світове кафе», метод моделювання, «Що буде, якщо...» можна урізноманітнити, роздавши учасникам ролі, відповідно до яких вони висловлюватимуть ідею: директор школи, громадський активіст, депутат міської ради, працівник водоканалу, прибиральниця, учень 2-го класу тощо. Такий прийом допоможе мислити нестандартно та знаходити неочікувані креативні рішення.

6. *Розподіл обов'язків* має значний виховний вплив. Адже, в першу чергу, поряд із генеруванням ідей, іншим мисленням, креативним баченням, у підлітків існує певний страх перед відповідальністю. Важливо, щоб учні самі були ініціаторами змін і впевнено виконували свої обов'язки. Таким чином воркшоп матиме результат – чіткий план дій та інструменти для його втілення.

7. Останнім етапом в роботі «робочої майстерні» є *рефлексія* – аналіз власних думок, оцінка своєї поведінки та відчуттів, можливість зазирнути всередину самого себе. Це відповіді на питання: «що вдалося?», «над чим потрібно попрацювати?» «як можна по-іншому?» «що змінилося або зміниться?». В середовищі учнів цікавою та змістовною є рефлексивна вправа «Бутерброд» під час якої учасники дають зворотний зв'язок у такій послідовності: 1) позитивні відчуття; 2) зона росту (що не зовсім вдалось); 3) приємний акцент. Це є гарним підсумком всього проведеного воркшопу як для вчителя, так і для учнів.

Робота в форматі «воркшоп» передбачає отримання динамічних знань, які одразу можна випробувати в дії. А відповідальність за результат розподіляють між собою учасники й ведучий.

3.2 Виховання активного громадянина через форум-театр

Будь-яка проблема, якщо вона пояснена цікавою, доступною та творчою мовою, має всі шанси бути вирішеною. Як показує практика, учнів захоплює театралізація, можливість втілювати інших, але таких близьких персонажів, відчуття того, що від твого режисерського задуму залежить, чи щасливим буде фінал. Театральне мистецтво привертає увагу глядача, але лише в тому випадку, коли дійство на сцені перегукується із внутрішніми переконаннями та цінностями. Тому консервативний підхід до театралізації в школі потребує урізноманітнення.

Можливість творити якісні позитивні зміни навіть в театральній постановці

виховує в глядачеві особистість з активною громадянською позицією, здатну відстоювати свою думку, шукати варіанти вирішення проблеми.

Таку можливість дає форум-театр, акторами у якому є не професійні актори, а самі учні. Вони ж є і сценаристами, що дає можливість для самореалізації та безпечного висловлення своєї позиції. Звичайно, постановка такої вистави потребує ретельної підготовки та взаємодії. Тому, основоположник «Театру пригноблених» (форум-театру) Аугусто Боаль навіть розробив спеціальний комплекс вправ на розвиток як м'язової, так і емоційної взаємодії.

Майбутні актори мають не просто написати і зіграти виставу, а відчутися себе в ній. Враховуючи те, що учасники нашого театру – учні, дуже важливо дослухатися до їхніх емоцій та переживань, які є «маячками» суспільних, соціальних, освітніх, громадянських проблем.

Під час підготовчого етапу учні за допомогою ведучого-педагога через вправи, сценки та ігри аналізують проблеми, які найбільше хвилюють учасників після чого створюють сценарій форум-вистави, яка висвітлює актуальну для підлітків проблему, але не вирішує її.

Потім група показує створену форум-виставу глядачам. В залежності від тематики вистави, це можуть бути учні 5-8 класів школярі, старшокласники або ж педагогічний колектив. Головне, щоб глядача так само хвилювала проблема, відображена у виставі, як і акторів.

«Вистава — це мистецька та інтелектуальна гра між акторами та глядачами-

акторами.» [3, с.205]

Сюжет форум-вистави має чітку структуру: головний герой стикається з життєвими труднощами, які хвилюють більшість глядачів вистави теж, але йому/їй не вдається вирішити свої проблеми.

Спочатку постановку грають без пауз так, ніби це звичайна п'єса. Потім Ведучий – джокер – запитує глядачів, чи згодні вони з таким розвитком подій, якими є причини ситуації, що склалася, чи є ця проблема типовою для нашого суспільства. Після такого діалогу ведучий пропонує в момент, коли головний герой робить помилку, вийти на сцену і показати краще рішення. Все, що для цього треба, крикнути: «Стоп!» – і актори мають зупинитися, не змінюючи позицій. Глядач має продемонструвати, як можна зробити по-іншому, як би він вчинив в реальному житті. Таким чином, глядач форум-вистави стає сценаристом та актором.

Джокер наголошує, що не буває ситуацій правильних і неправильних, а те що відбувається на сцені – інтерпретація реальної життєвої ситуації. Для учнів це стає стимулом не боятися проявити себе, адже будь-яке рішення підлітка не буде прокритикованим. «В цьому театрі можна спробувати будь-яку стратегію, аби отримати досвід дії, проаналізувати власні спроби змінити ситуацію та спільно вирішити, яка поведінка чи стратегія може бути ефективною в реальному житті, а яка – ні. Так у форматі діалогу акторів та глядачів народжується істина.» [8]

Форум-театр – дієвий інструмент для розвитку активного громадянства. І хоч спочатку він і був розроблений як театр для дорослої аудиторії, зараз все частіше до його засобів звертаються психологи, педагоги, громадські активісти,

які працюють з молоддю. Така форма роботи легко сприймається підлітками, вони сміливо озвучують проблеми, з якими стикаються і шукають шляхи їх вирішення.

(Додаток 10)

«Знання, які з'являться, звичайно, будуть найкращими, які тільки могла виявити ця конкретна людська соціальна група в цей конкретний момент часу...

Ті, хто знає трохи більше матимуть шанс пояснити це, а той, хто наважився зробити щось незначне, наважиться на більше і покаже, на що він здатен.»[3, с.206]

3.3 Втілення проектів як спосіб демонстрації активної громадянської позиції

В умовах формування нового громадянина, творчої та активної особистості з чітко виробленими життєвими компетенціями існує необхідність все ширше використовувати інноваційні прийоми та методи навчання, де учень буде не пасивним слухачем, а отримуватиме нові знання через активну взаємодію з педагогом та однокласниками. Як для учнів, так і для вчителів є цікавим та насиченим метод дослідницьких проектів.

У виховній роботі освітнього закладу також широко використовується проектування, особливо у співпраці з учнівським самоврядуванням. Цей метод допомагає встановити чітку мету, послідовність заходів, зони відповідальності та зв'язки під час втілення виховної ідеї.

Зараз в учнівському середовищі, завдяки підтримці міської влади та діяльності громадських організацій, існує можливість вчитися писати та впроваджувати грантові проектні ідеї, які отримують фінансову, матеріальну та консультативну допомогу з боку грантодавців (донорів). В учнів є можливість отримати гранти на реалізації своїх ідей в рамках таких проектів та конкурсів: «Бюджет шкільних ініціатив», конкурс екологічних ініціатив, «Банк молодіжних ініціатив», грантові конкурси від ГО «Подільська громада».

Під час втілення проекту учні отримують відповіді на запитання:

- Як вирішити проблему?
- Як забезпечити задоволення потреб?
- Як подолати стримуючі фактори?
- Як використовувати можливості?

Тож важливим є педагогічний підхід до втілення проекту, тобто, потрібно вчити дітей шукати проблематику та шляхи вирішення, підбирати команду однодумців, розподіляти обов'язки, складати бюджет, звітувати про етапи реалізації проекту. Тому необхідно показати школярам чітко структурований план дій при бажанні втілити проектну ідею.

З чого ж почати? Пітер Друкер, німецький вчений, радить, в першу чергу, звернутися до SMART-моделі, де

S – specific – конкретність, чітко сформульована мета;

M - measurable - вимірюваність, конкретні результати проекту;

A - attainable - досяжність, впевненість в тому, що достатньо ресурсів;

R - relevant - доцільність, актуальність проекту;

T - time-bound - часові рамки, чіткий термін реалізації проекту.

Вже на цьому етапі роботи над проектом в учнів з`являється певна траєкторія руху від ідеї до реалізації і виглядає вона приблизно так (рис.4):

Для прикладу візьмемо проект учнівського самоврядування КЗ «Гуманітарна гімназія №1 ім. М.І. Пирогова ВМР» «Подаруй світло», підтриманий ГО «Подільська громада» в рамках акції «Світлі вчинки». (Додаток 11) Під час реалізації проекту наші учні поставили за мету відвідати кризовий центр «Дім МАМА» та провести серію майстер-класів для дітей та мам, які там проживають.

Яку ж проблему і як вирішуватиме актив школи? Для початку необхідно чітко сформулювати *проблему*, її причини та наслідки. Одразу закреслимо ті причини, на які ми вплинути не можемо. Візуально це можна відобразити як «дерево проблем» (Рис.5). Зауважимо, що проблемою не може бути відсутність техніки, апаратури чи іншого матеріального забезпечення.

Наступним кроком буде формулювання *цілі* (мети) проекту. Звертаємо увагу на те, що *ціль* має бути виражена іменником і вказувати на зміну якісного стану проблеми. Наприклад, *покращення*, а не *покращити*. Для правильної постановки мети проекту користуємося схемою (Рис. 6):

В апікаційній формі наша мета виглядає так: «Покращення емоційного стану сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах і проживають в кризовому центрі «Дім МАМА» шляхом проведення квестів, спортивних змагань, майстер-класів, фотосесії для проживаючих в центрі дітей та мам.

Після того, як мета сформульована, необхідно визначити *завдання* проекту. Бажано, щоб їх було не більше трьох і вони мали конкретне цифрове значення. Завдання ширше розкривають ціль проекту та уточнюють її. Наприклад:

1. Провести 2 майстер-класи з розпису печива та оформлення еко-сумок;
2. Оновити матеріальну базу центру «Дім МАМА» спортивним інвентарем.

На наступному етапі важливо окреслити *вигодонабувачів* (бенефіціарів), які отримають користь від реалізації цього проекту. Важливо зазначити як *прямих* (первинних), так і *опосередкованих* (вторинних) бенефіціарів, адже це саме ті люди, організації, владні структури, представники бізнесу, які зацікавлені і можуть допомогти у втіленні проекту.

Під час *опису заходів* необхідно чітко зазначити

üЩо буде зроблено?

üЯк, коли, в якій послідовності буде зроблено?

ЇЯкі ресурси буде задіяно?

Це своєрідний календарний план виконання проекту, проаналізувавши який учні побачать, в яких сферах їм потрібна допомога, на якому етапі реалізації необхідно буде докласти більше зусиль, кому можна делегувати повноваження.

Виходячи з цього, можна прогнозувати *результати* втілення проекту, які можна поділити на кількісні (короткострокові) та якісні (довгострокові). В апікаційній формі результати варто зазначати як такі, що вже відбулися:

Кількісні:

1. Проведено 2 квести
2. Організовано спортивну естафету
3. До майсер-класу залучено 18 осіб

Якісні:

1. Розвинено навички боротьби з емоційним вигоранням
2. Поширена інформація про кризовий центр «Дім МАМА» в ЗМІ
3. Створено передумови для довгострокової співпраці освітнього закладу та центру «Дім МАМА»

Бюджет проекту – одна з найважливіших та найважчих його складових, оскільки передбачає точний прорахунок витрат, за межі яких переможці грантового конкурсу не мають виходити. Важливим фактором є те, що кошти надаються в формі безготівкового розрахунку, що може викликати труднощі при оплаті товарів та послуг. На цьому етапі необхідно якомога активніше залучити учнів-ініціаторів проекту, де вони відчують свою «дорослість», відповідальність, значущість, таким чином ще й навчаючись фінансовій грамотності. Крім матеріальної підтримки, яку надає донор, для успішної реалізації проекту дуже важливо, щоб учні запропонували власний внесок у вигляді проведення майстер-класів, фотографування, допомоги в організації заходів тощо. Це не лише створює загальне позитивне враження від ідеї проекту, але і забезпечує прояв громадянської активності учнів через взаємодію з громадськістю.

В ході реалізації проекту варто висвітлювати кожен етап його втілення в засобах масової інформації, соціальних мережах, друкованих та інтернет-виданнях, що виступатиме в якості реклами як грантодавця, так і керівника та учасників проекту, залучаючи до активного громадянства все більшу аудиторію.

Написання та реалізація проектів учнями є вагомим фактором об'єднання навколо єдиної мети, відповідальності кожного за спільний результат, емоційного наповнення проведених заходів та мотивації: «А що я можу зробити для своєї школи, громади, країни?»

Досвід взаємодії з учнівським колективом засвідчує, що якісно підготовлений воркшоп, який задовольняє допитливість, форум-театр, який є безпечним майданчиком для самовираження чи проект, який дає молоді необхідний практичний досвід, який можна застосувати після закінчення школи – все це підвищує інтерес учнів до позакласної діяльності, активізує їх міжособистісну взаємодію, допомагає створювати атмосферу доброзичливості та безпеки, формують активного члена громади.

Висновки

Активна громадянська позиція. В чому вона вимірюється, як відображається? Звідки росте її коріння: з родини, школи, медіа чи з вулиці? Чи можна їй навчитися? Чи варто їй вчитися? Кого школа має виростити першочергово: особистість, здатну мислити критично і приймати відповідальні рішення, інноватора, який втілюватиме наукові проекти та підлаштовуватиме життя під свої цінності чи патріота з глибокими національними переконаннями, культурно свідомого та історично озброєного?

Сьогодні нам говорить що, в першу чергу, ми маємо виховати людину освічену з високими моральними цінностями та національними переконаннями, здатну творити зміни, пріоритетом яких буде процвітання української держави.

Формування активної громадянської позиції та національної ідентичності має відбуватися комплексно, задіюючи всі сфери життя, об'єднуючи покоління, маючи підтримку держави. Це підтверджує і кращий європейський досвід.

З прийняттям Стратегії національно-патріотичного виховання, освітня система України отримала чіткі орієнтири розвитку та пошуку шляхів її реалізації.

Формування активної громадянської позиції учнів – це той важіль впливу на підростаюче покоління, який дає змогу ненав'язливо, послідовно, різними формами, прийомами, методами забезпечити участь школярів у творенні теперішнього і майбутнього. Варто також підкреслити важливість диференційованого підходу у формах впливу відповідно до вікових особливостей здобувачів освіти. Так, учні початкової школи, у яких провідною діяльністю є ігрова – відмінні учасники ігрових програм, командних змагань, рольових ігор, де вони – видатні постаті України. Натомість для учнів старших класів важливе самовираження, самоідентифікація, тому дебати, завдання з медіаграмотності, історичні реконструкції або створення ігрового матеріалу для учнів молодших класів можуть мати більший вплив і нести в собі більшу користь.

Завдання педагога – створити такі умови, щоб дитина повірила в себе, свої можливості та людей навколо, щоб бачила перспективи розвитку в своїй країні, розуміла, наскільки важливою є її думка для оточуючих і була впевненою, що саме вона може впливати на позитивні зміни в суспільстві. Таке становлення особистості відбуватиметься лише в тісній співпраці освітнього закладу з батьками, громадськістю, культурними центрами, креативними просторами, коли учні відчуватимуть себе вагомими і значимими тут і зараз. Це перший і найголовніший крок до дієвого патріотизму, коли від слів переходимо до активних дій.

Громадянський активізм – це вимога часу, адже зміни відбуваються лише тоді, коли критична частка суспільства не тільки усвідомить їх необхідність, а й почне діяти по-іншому.

16. unicef.org/ukraine/uk

Список використаних джерел

1. Абетка громадянського суспільства [Електронний ресурс] – Режим

доступу до ресурсу: <https://dpsu.gov.ua>

2. Активне громадянство в Україні: над чим ще працювати? [Електронний ресурс] // Інститут лідерства та управління – Режим доступу до ресурсу: <https://management.lviv.ua>

3. Боаль А. Ігри для акторів та неакторів. – 2001. – 252с.

4. Величко О.Ю. Зарубіжний досвід формування громадянської компетентності дітей і молоді// Педагогічна освіта: теорія і практика.- 2013.-Вип.13.

5. Глосарій. [Електронний ресурс] // Освіта.UA – Режим доступу до ресурсу: <https://osvita.ua>

6. Концепція «Нова українська школа» – Режим доступу до ресурсу <https://mon.gov.ua>

7. Кулішенко Л. Національна свідомість крізь призму світоглядних позицій українців. // Світогляд-Філософія-Релігія . – 2011.

8. Методики. [Електронний ресурс]// Театр для діалогу – Режим доступу до ресурсу: <http://tdd.org.ua>

9. Острадчук О.А., Свіржевський М.П. Шкільний євроклуб як форма реалізації європейської освіти. Методичний посібник/ О.А.Острадчук – Вінниця: ВОІПОПП, 2015. – 184 с.

10. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей – Київ, 2018. – 40 с.

11. Стратегія національно-патріотичного виховання – Режим доступу до ресурсу <https://zakon.rada.gov.ua>

12. vmr.gov.ua

13. myvin.com.ua

14. theguardian.com

15. ukr-mova.in.ua

16. unicef.org/ukraine/uk

Додаток 8

Вправа «Бінго»(20 хвилин)

Очікувані результати навчання:

Налагодження командної взаємодії і контактів між членами групи.

Опис: Усі учасники отримують по аркушу із запитаннями. Вони мають пройтися по класу і знайти відповіді на запитання. Кожен учасник повинен знайти відповіді на всі запитання. Після закінчення вправи всі учасники збираються в коло і обговорюють результати.

Порядок виконання:

1. Учитель роздає по аркушу з запитаннями всім учасникам.

Підбиття підсумків: Привітайте переможця. Пройдіться по запитанням аркуша і назвіть особисті імена двох членів групи зачитати відповіді і

Знайдіть когось, хто грає на музичному інструменті. Що це за інструмент?	Знайдіть когось, хто володіє більше ніж однією мовою.	Знайдіть когось, хто побував або жив у іншій країні.
Знайдіть когось, хто робив власний проект.	Знайдіть когось, хто є футбольним вболівальником	Знайдіть когось, хто цікавиться мовою програмування.

Додаток 9

Креативний воркшоп «ЕКО_ПЕРША_ЗА_МАЙБУТНЄ»

Мета:

- Розвиток критичного та креативного мислення у підлітків;
- Підвищення екологічної свідомості;
- Прояв дієвого патріотизму.

Очікуваний результат:

- учасники знайомляться з екологічними ініціативами, які вже були започатковані;
- учні знайомляться з Концепцією розвитку Вінниці 2030;
- шукають дієві шляхи подолання екологічних проблем міста;
- усвідомлюють себе як індивідуальність та колектив як сукупність однодумців;
- виробляють навички командної взаємодії.

Загальна тривалість: 60 хв.

План:

1. Привітання та презентація теми (5хв.)
2. Правила (2 хв.)
3. Гра «Глобальний снап» (20 хв.)
4. Опрацювання Стратегії розвитку Вінниці 2030 в галузі екології (5 хв.)
5. Виявлення екологічних проблем міста, з вирішенням яких могли б справитися учні. (Мозковий штурм)(10 хв.)
6. Планування заходів для вирішення випадкової проблеми.(15 хв.)
7. Підбиття підсумків. Рефлексія (3 хв.)

Хід проведення заняття

1. Привітання та презентація теми (5 хв.)

Мета: налагодити позитивну атмосферу в групі, налаштувати учасників на роботу.

Сьогодні ні в кого не виникає сумнівів, що всі ми – патріоти. А зараз я хочу запити: а як ви любите Україну? (Відповіді учасників)

Я абсолютно з вами згодна, що любити Україну – означає прибирати після себе сміття, здавати батарейки в пункти прийому та користуватися екологічними сумками замість поліетиленових пакетів. Це те, що ми робимо мовчки, але, дивлячись на нас, хтось теж почне любити Україну і цінувати майбутнє.

«Еко Перша За Майбутнє». Саме з цього лозунгу почалися екологічні ініціативи в Першій. Результат ви можете бачити на екрані. Сьогодні з вами подумано, що ще ми, як учні, громадські активісти і вболівальники свого міста, можемо зробити.

2. Правила (2 хв.)

Для того, щоб наша співпраця була плідною нагадую вам про наші правила-домовленості.

3. Гра «Глобальний снап» (20 хвилин)

Очікувані результати навчання

- Розуміння зв'язків між локальним і глобальним
- Розвиток навичок системного мислення

Опис:

Підготовка й обладнання Папір чи офісні папірці для нотаток, ручки.

Порядок виконання:

1. Група об'єднується в дві команди. Кожна команда придумує собі назву.
2. Даємо інструкції командам окремо, щоб одна не чула завдання другої. Одна команда записує максимальну кількість локальних проблем, скільки вони зможуть згадати. Друга команда має записати максимальну кількість глобальних проблем. Проблеми записують по одній на папірець (або шматок паперу). Командам мають 2-3 хвилини на виконання завдання.
3. Команди мають сісти в ряд одна навпроти другої.
4. У цій грі, що називається «глобальний снап», потрібно знайти зв'язки між локальним і глобальним. В однієї команди є список локальних проблем, а в другої – глобальних. Члени команд сидять двома рядами обличчям до опонентів. Проблеми, які вони записали, починають зачитувати з кінця ряду.
5. Член однієї команди зачитує верхню проблему з їхньої купки, і учасник з другої команди зачитує верхню проблему з їхньої купки. Якщо хтось помічає зв'язок між цими двома проблемами, він(вона) вигукує «Снап». Особу, яка сказала (або вигукнула!) «Снап» першою, просять пояснити, як на її думку, ці проблеми пов'язані між собою. Якщо аргументація переконлива, відповідна команда отримує 1 бал. Якщо зв'язок встановити неможливо, або якщо він непереконливий, можливість пояснити зв'язок і завоювати бал отримує протилежна команда.
6. Якщо ніхто не говорить «Снап» або коли бал присуджено, купки переходять до наступної особи в ряду кожної команди і процес повторюється.

Наприклад:

Команда А (локальне): «Ціна кукурудзи»

Команда Б (глобальне): «Зміни клімату»

Учасник: «Снап! Зміни клімату обумовлюють екстремальні погодні явища, які змінюють умови ведення сільського господарства і те, скільки землі придатно для вирощування культур. Це впливає на ціну кукурудзи».

Підбиття підсумків:

- Що ми дізналися про зв'язки між локальним і глобальним?
- Які нинішні глобальні події впливають на наше життя на локальному рівні?
- Які події на локальному рівні мають глобальні наслідки?

4. Опрацювання Стратегії розвитку Вінниці 2030 в галузі екології (5 хв.)

Отож ми переконалися, що те, що ми робимо сьогодні, обов'язково відгукнеться в майбутньому. Тому пропоную вам задуматися про майбутнє і проаналізувати, які кроки вирішення екологічних проблем пропонує Стратегія розвитку міста 2030.

Рис. 1

Стратегія розвитку міста в галузі екології

5. Виявлення екологічних проблем міста, з вирішенням яких могли б справитися учні. (Мозковий штурм)(10 хв.)

Отож, щойно ви проглянули Стратегію розвитку Вінниці до 2030 року. А зараз методом мозкового штурму відшукайте ті екологічні маячки, де нам потрібно ще попрацювати. А для того, щоб у вас було більше можливостей, загляньте під стільчики, у декого з вас буде роль, яка допоможе швидше та глибше розпізнати проблему. (До стільців приклеєні стікери з певними ролями: директор водоканалу, домогосподарка з приватного сектора, прибиральник, директор ресторану біля Південного Бугу).

Кожну виявлену проблему необхідно записувати на окремому аркуші паперу. Всі «проблеми» збираються в коробку і перемішуються.

6. Планування заходів для вирішення випадкової проблеми.(15 хв.)

Наосліп обираємо одну екологічну проблему. Маємо 15хвилини, щоб скласти план дій, який ми, як педагоги та учні разом можемо втілити.

Учасники працюють разом. Всі можливі варіанти зображуються схематично на великому аркуші паперу.

7. Підбиття підсумків. Рефлексія (3 хв.)

Наше заняття завершується і наостанок я пропоную вам ще раз поглянути

на наш план дій. Він так і залишається на дошці для того, щоб ми могли дописати ще наші ідеї. Через декілька днів ми знову зберемося, щоб розподілити, кому яка роль буде відведена в нашому новому екологічному проекті.□

Додаток 10

Сценарій форум-вистави «А як можна по-іншому?»

Мета: звернути увагу підлітків на проблему відстоювання своєї думки та спілкування з рідними та друзями.

Герої:

Сашко – головний герой. Підліток, який не може «себе знайти». Поряд із внутрішньою добротою хоче здаватися «крутим» хлопцем через що робить неприємно своїм рідним та справжнім друзям.

Мати Сашка через скрутне фінансове становище поїхала на заробітки закордон. Намагається зробити так, щоб син та бабуся, з якою проживає Сашко, не відчували матеріальних труднощів, тому коли приїжджає, намагається забезпечити їх всіма необхідними речами. Піклується, щоб Сашко більше часу приділяв своєму розвитку.

Бабуся Сашка – жінка літнього віку. Доглядає за внуком. Гіперопікою компенсує відсутність мами. Намагається допомогти йому в найменших дрібницях (зібрати портфель, зав'язати шнурки). Любить, коли до Сашка приходять друзі, особливо Нікіта – він дуже чемний хлопчик.

Нікіта – відеоблогер-аматор. Полюбляє замість уроків монтувати відео. Каже, що Сашко йому просто необхідний як професіонал, особливо, коли той приходиться до нього з колою і чіпсами. Часто позичає в Сашка гроші, знає, що він подобається бабусі.

Ліза – активна, енергійна, гарно вчиться, має багато друзів. Сашка знає ще з дитинства, тому намагається допомогти йому і з навчанням, і в спілкуванні.

Дія 1.

Дійові особи: Мама, Сашко, Бабуся.

Зранку телефонний дзвінок від мами:

- Привіт, синочку! Як в тебе справи? Англійську вчора перездав? Візьми гроші на екскурсію по замках, має бути дуже цікаво!
- Привіт, мам! Все добре. Англійську сьогодні здам, а на екскурсію обов'язково поїду, дякую!
- Як там бабуся, в неї сьогодні вже не боліла голова?
- Ой, мам, та все там добре з бабусею, мені вже в школу пора. Бувай, цілую!

Виходить бабуся:

- Сашуня, синочок, тивзяв котлетку в школу? Портфелик тяжкий? Шапку вдягни! Шнурочки дай зав'язу. А Нікітка коли до нас прийде?
- Бабо, відчепися, я спішу!

Дія 2.

Дійові особи: Сашко, Ліза, які зранку зустрічаються перед школою.

- Привіт, Сашко! Як справи, англійську здав?
- Та ні, ще не здав. Нікіті допомагав відео знімати для його каналу.
- Знов ти зі своїм Нікітою. Він з тобою водиться тільки через те, що в тебе гроші є...І твоїй бабусі він подобається.
- Ой, Лізо, не починай! Ти бачила, що новий фільм вийшов, по-моєму прикольний.
- Ледь не забула: ми якраз збираємося йти. Підеш з нами в суботу на 12.00?
- Гарна ідея. Піду!
- Добре, тоді здзвонимось.

Дія 3.

Дійові особи: Нікіта, Сашко, які зустрічаються на перерві.

- О, хай! Долгани пару рубасів!

- Ну...я на екскурсію маю здати...
- Ну пліз! Бабі скажеш, що загубив, а я тобі потім віддам.
- Ну...на, але що я мамі скажу?
- Та щось придумаєш!
- До речі, в суботу відео будемо нове знімати. Допоможеш робити контент?
- Авжеж допоможу! Коли приходити?
- На 12.00 в суботу до мене приходь і прихопи з собою чіпси й колу!
- Ну добре.

Дія 4.

Дійові особи: Сашко, Нікіта, Ліза.

Субота, 11: 30. Сашко розмірковує:

- Щось я накрутив: і Лізі пообіцяв, і Нікіта мене чекає.

Телефонний дзвінок від Лізи:

- Ну що, ти вже готовий?
- Та ні. Мені недобре: температура, голова болить, живіт крутить...
- Може, тобі якісь ліки потрібні, щоб бабуся зараз в аптеку не йшла?
- Та ні, мама як приїжджала, все купила.
- Добре, одужуй!
- Бувай!

Сашко телефонує Нікіті:

- Привіт! Через півгодини можу бути в тебе!
- Тільки не забудь колу й чіпси.
- Обов'язково візьму наступного разу. Сьогодні не виходить.
- Ну добре, тоді зустрінемося в понеділок, бо я зайнятий!

Сашко сам до себе:

То що ж це...Я вже не потрібен?...

У виставу вступає джокер.